

ПРОБЛЕМА ПРАВ ЛЮДИНИ В ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.

Багрій Юрій Михайлович

*аспірант кафедри загальноправових
та галузевих юридичних дисциплін,*

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Українській правовій традиції, яка має понад тисячолітню історію, властивий потужний гуманістичний вимір. В значній мірі вплив на її формування вчинило християнство, яке намагалося імплементувати християнські цінності та смисли в реальне правове життя. Окрім цього, гуманістичний вимір в праві формувався загальною культурою народу, його традиціями та звичаями, ментальністю, в якій домінантною була емоційно-почуттєва компонента, тощо. Християнізована правова традиція княжої України сприяла формуванню людини-особистості з розвиненим почуттям людської гідності, з прагнення справедливості, милосердя, поваги до старших та слабших, з почуттям обов'язку та відповідальності. В «Руській правді» містилися статті, які захищали права людини на власність, повагу до її гідності, особистої свободи тощо. Звісно, середньовічний законодавчий акт поки що не закріпив принципу правової рівності, що зрозуміло з огляду на ієрархічність суспільства. В епоху Литовсько-Руської держави Литовські Статути закріплюють і захищають прав людини теж відповідно до принципу ієрархічності суспільства. Особливо загострюється проблема прав людини в епоху наступу Польщі на українські землі, що спричиняло також ополчення та покатоличення українців. С. Оріховський-Роксолан в «Напученні польському королеві Сигизмунду» наголошував, що українці такий же народ, як і поляки, у них є природні права, які мають бути захищені справедливим судом. Видатним документом епохи Козацької держави є Конституція Пилипа Орлика, яка наскрізь пронизана морально-етичним змістом, що засвідчує її заангажованість на ствердження та захист природних прав народу та людини. Професори КМА, будучи прихильниками природного права, постійно пов'язують право із морально-етичним чинником. В прагненні до «природного щастя» людина повинна мати право вільного вибору, а це є свідченням її моральної автономії, – вважав М. Козачинський [2]. Де немає такого вибору, там немає і свободи, і моралі. Загалом в руслі української правової традиції було сформовано феномен юридизованої моралі як чинника ствердження і захисту прав людини та народу. Цьому дуже

сприяла природно-правова парадигма як фундаментальна засада національного правового розвитку.

З огляду на сказане вище, можна вважати, що в контексті до модерної української правової традиції проблема прав людини постійно була актуальною. Особливо вона актуалізувалася в період окупації України Російською імперією. В цей період відбувається поступове знищення українського загального права, загалом національної правової реальності і здійснюється ствердження на українських теренах окупаційної імперської законницької реальності. Проте проблема прав нації та народу розроблялася в українській філософії права. До цієї проблеми зверталися всі визначні українські мислителі XIX – поч. XX ст. Зокрема, П.Юркевич наголошував, що і в людини, і в народу є природні права, а: «Природне право – це позитивна моральна сила, бо воно є ідеєю людського розуму, а розум завжди законодавчий; його ідея завжди реальна як завдання і як вимога, яку він і здійснює завжди відповідно до ступеня переконання. Воно є право, встановлене природою людини і божественним розумом» [1, с. 170]. Завдання ж держави – позитивація природного права, і, допоки ідеї природного права чітко не усвідомлені, не стали переконливими, доти форма позитивного права (законодавство) зазнаватиме неформальної реформи, оскільки природне право охороняє позитивне від не правового змісту, «викриваючи принципи цілком неправдиві і не дозволяючи їм проникати до суспільного середовища» [1, с. 173]. В розумінні П. Юркевича природне право постає підґрунтям законодавства (позитивного права), чим зумовлює його доцільність, раціональність і моральність, бо ж «із царини позитивного права не можна вилучити совісті і розуму людського: вони неодмінно будуть висловлені самі собою» [1, с. 174].

В республіканській моделі державної влади в програмі кирило-мефодіївців проголошується принцип правової рівності всіх громадян, природне право людини трактується як реально діюче право, стверджується принцип народовладдя, без чого принцип верховенства права не може бути реалізованим. Проблема захисту природних прав людини та нації піднімали в своїй творчості Т. Шевченко, Л. Українка, І. Франко. У них глибоке розуміння людини і нації як ланок космічного буття, тому невідчужуваність їхніх природних прав для цих мислителів була органічною. Ці мислителі ключем до вирішення проблеми прав української людини вбачали у національному визволенні від російської, австро-угорської, польської тощо окупації. В. Градова слушно наголошує, що Т. Шевченко геніально довів, що руйнація природного права народу, нації на життя та свободу неминуче зумовлює руйнацію права на життя та свободу окремішнього індивіда, що належить до цієї нації. «Тобто, ці роздуми коротко можна виразити так: якщо немає народовладдя, немає і правовладдя» [3]. Сучасним українцям варто зробити із цього певні висновки.

Чимало уваги проблемі прав людини відведено у творчості М. Драгоманова. У «Проекті Статуту спілки «Вільний Союз» він наголошує: «Із викладених вище основ політичного перетворення Росії необхідно вважати особливо важливими: 1) права людини і громадянина і 2) самоврядування місцевого: правління ж усією Росією через центральні представницькі збори без визнання і забезпечення цих прав і місцевого самоврядування, слід вважати таким, що так само мало охороняє свободу загалом та інтереси України зокрема, як і теперішній устрій Російської імперії» [4, с. 910].

Конституція УНР 1918 р. закріплювала принцип демократизму, принцип народовладдя, принцип поділу влади, принцип правової рівності громадян тощо. М. Грушевський, як автор Конституції, з великою шаною ставився до природного права кожного народу бути самим собою. В цій Конституції було передбачено інститут народної законодавчої ініціативи, відповідно до якої народ через соціальні групи міг ініціювати законопроекти. Це крок до більш повної демократії, порівняно з Конституцією України 1996 р. В конституційному проекті М. Міхновського було закріплено права людини, які вважалися невідчужуваними. Судова гілка влади передбачалася як незалежна. Чимало важливих аспектів проблеми прав людини було напрацьовано відомим науковцем-правником

Б. Кістяківським, який вважав, що невід’ємні права людської особи не створюються державою; що вони за самою своєю суттю безпосередньо присвоєні особі. На перше місце серед цих прав у нього стоїть свобода совісті. Правова держава – це держава, де визнаються невідчужувані природні права людини. Людина має право на свободу думки та віри, право вільно висловлюватися, відстоювати й поширювати свої думки та погляди будь-яким способом. Проте, всі ці права будуть позірними, якщо правова держава не визнає недоторканності особи. І ще одна важлива умова реалізації прав людини – обмеження державної влади.

Література:

1. Юркевич П. Філософія права. Памфіл Юркевич. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник. Вид. друге. К.: «Україна і світ», 2000. С. 162–231.
2. Козачинський М. Цивільна політика. *Політологічні читання*. 1993. № 3. С. № 3. С. 90–107.
2. Градова В. Ідея верховенства права в українській правовій традиції. Дис. ...к.ю.н.: філософія права. Київ. 2013. 247 с.
3. Драгоманов М. Проект Статуту спілки «Вільний Союз». Антологія лібералізму. Політико-правничі вчення та верховенство права. К.: Книги для бізнесу, 2008. С. 896–988.